

Кокорев О.В.

Зміна зовнішньої політики Латвії, Литви та Естонії в період 1990–2016 років

У статті розглянуто політичні відносини Латвії, Литви та Естонії з державами, що перебувають у країї важливого з цивілізаційної, геополітичної позиції і особливо в етносоціальному відношенні регіоні. Проаналізовано становлення зовнішньополітичних складників у період з моменту визнання незалежності і до наших днів. Досліджено питання наявності суспільно-політичного консенсусу щодо зовнішньополітичних питань і виявлено зміни в суспільних настроях стосовно політики країн Балтії.

Ключові слова: ЄС, НАТО, сучасний політичний процес, європейська інтеграція, Литва, Латвія, Естонія.

В статье рассмотрены политические отношения Латвии, Литвы и Эстонии с государствами, находящимися в крайне важном с цивилизационной, геополитической точки зрения и особенно в этносоциальном отношении регионе. Проанализировано становление внешнеполитических составляющих в период с момента при-

знания независимости и до наших дней. Исследован вопрос наличия общественно-политического консенсуса по внешнеполитическим вопросам и выявлены изменения в общественных настроениях относительно политики стран Балтии.

Ключевые слова: ЕС, НАТО, современный политический процесс, европейская интеграция, Литва, Латвия, Эстония.

The article deals with the political relations of Latvia, Lithuania and Estonia with the states that are in a very important civilization, geopolitical point of view, and particularly in relation to ethno region. Analyzed the formation of foreign components in the period from the date of recognition of independence to the present day. The question of the availability of public and political consensus on foreign policy issues and identified changes in the public mood regarding the policy of the Baltic States.

Key words: EU, NATO, modern political process of European integration, Lithuania, Latvia, Estonia.

УДК 321.01/327.7

Кокорев О.В.,
кандидат філософських наук, докторант
кафедри політичних наук і права
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені
К.Д. Ушинського»

Актуальність статті визначається можливістю креативного аналізу зовнішньої політики Латвії, Литви та Естонії для використання їх певних досягнень в українському зовнішньополітичному просторі.

На відміну від інших пострадянських держав, що увійшли до СНД і зберегли в цілому економічну і соціально-політичну орієнтацію, країни Прибалтики відразу проголосили своєю метою інтеграцію в західні військово-політичні і економічні структури.

Мета статті – визначення концептуальних основ і напрямів зовнішньополітичної діяльності прибалтійських держав у 1990–2016 рр.

У країнах Балтії зовнішньополітичний консенсус почав формуватися ще в умовах відновлення незалежності в 1990–1991 рр. Його основний зміст сформулював перший президент Литви Альгірдас Бразаускас: «Альтернатив членству в НАТО, а також Європейському союзу і Західноєвропейському союзу немає. Тільки інтегрувавшись в ці організації, Литва зможе задовольнити свої життєві інтереси» [1]. Європейський вибір Литви, як і сусідньої Латвії і Естонії, був визначений культурно-релігійною близькістю західної цивілізації, що склалася упродовж багатьох віків, і досвідом незалежного існування в міжвоєнний період (1918–1940 рр.), і, крім того, обґрунтований прибалтійськими емігрантами – інтелектуалами в США, Великобританії, Швеції в епоху «холодної війни». Причому незалежність прибалтійських республік в період розпаду СРСР активно підтримували не тільки представники титульних етносів, але й інших народів, що населяли Литовську, Латвійську і Естонську РСР. Під час неофіційних плебісцитів з

питання про незалежність (офіційний референдум 17 березня 1991 р. був бойкотований в республіках і проведений лише в декількох регіонах, в основному російськомовних), що відбулися 9 лютого в Литві, 3 березня в Латвії і Естонії, «за» незалежність висловилися відповідно 90,4% (явка – 84%), 73,7% (явка – 87,6%), 77,8% (явка – 82,9%) внесених в списки жителів республік, що очевидно перевищувало відсоток титульного населення (близько 80% – в Литовській РСР, 52% – в Латвійській РСР, 64% – в Естонській РСР) [2].

Невирішеність етнолінгвістичних проблем в Латвії та Естонії, загальне погіршення соціально-економічних умов життя в процесі руйнування старої і створення нової економічної системи, а потім і в період світової фінансово-економічної кризи, прагнення частини інтелектуалів і бізнесменів до заміни ідеології на прагматичний економічний розрахунок як основи зовнішньополітичних і зовнішньоекономічних пріоритетів зумовили посилення критичного сприйняття існуючої зовнішньополітичної стратегії як на концептуальному, так і на практичному рівні. Характерно, що навіть в умовах «української кризи» 2013–2016 рр. їх значення зберігається. У частині бізнес і політичних еліт зберігається бачення формування Євразійського економічного союзу не як загрози, а як ресурсу для диверсифікації та розвитку економік країн Балтії.

Аналіз зовнішньополітичних складників програм основних політичних партій в країнах Балтії показує, що в цілому, за винятком деяких партій, які не користуються широкою електоральною підтримкою, наприклад, Естонії, властивий консенсус із стратегічних зовнішньополітичних питань.

Не ставиться під сумнів пріоритетність членства в ЄС і НАТО, а поглиблення інтеграції та підтримка їх розширення зазначаються в якості основних цілей зовнішньої політики. Не викликають останнім часом значних міжпартійних дискусій і питання, пов'язані з необхідністю забезпечення енергетичної незалежності та перетворення з «енергетичного острова» у рамках ЄС у складову частину загальноєвропейського енергетичного простору, хоча в Литві має місце дискусія щодо способів здійснення цього проекту (Вісагінська АЕС).

Відносини з Росією та країнами пострадянського простору розглядаються в рамках загальної політики ЄС та НАТО через призму ціннісного підходу та «історичної політики». Водночас під впливом низки внутрішньополітичних факторів такий консенсус має свої географічні особливості. Крім того, під впливом наслідків світової фінансово-економічної кризи консенсус із зовнішньополітичних питань у Литві і Латвії виявився ускладнений у частині оцінки як природного економічного партнера у зовнішньополітичній і зовнішньоекономічній стратегії.

У Литві, єдиній із трьох прибалтійських держав, спільне бачення зовнішньої політики держави отримало документальне оформлення ще в 2004 році з підписанням спеціальної «Угоди політичних партій про основні цілі і завдання зовнішньої політики держави у 2004–2008 рр.» (5 жовтня 2004 року) ініційованого МЗС цієї країни [3].

Оновлений документ – «Угода політичних партій Литви про принципи, стратегічні віхи та цілі зовнішньої політики Литви на 2008–2012 рр.» [4] – був підписаний 28 жовтня 2008 р., однак під формальним приводом його відмовилися підписувати представники правлячої партії «Союз Вітчизни – Литовські християнські демократи» [5] і Партії національного відродження. Хоча цей документ (як і його аналог 2004 р.) має досить загальний характер, у ньому конкретизувалися деякі знакові для усієї литовської зовнішньої політики цілі. Зокрема, висловлювалася підтримка розміщення елементів ПРО в Європі, а також вимог «засудження усіх злочинів тоталітарних режимів і єдиної правової оцінки на рівні ЄС», компенсації постраждалим від них жертвам. Нарешті, 8 травня 2012 року було підписано «Угоду між парламентськими партіями з питань політики оборони в 2012–2016 рр.», у якій були визначені основні пріоритети оборонної політики, суспільної та державної безпеки, реформування збройних сил, питання фінансування (доведення рівня витрат на оборону в розмірі 2% ВВП) [6].

Проте в умовах кризи в литовській економіці розбіжності між правлячою коаліцією і лівоцентристською опозицією позначилися і на програмних установках партій із зовнішньополітичних питань. У березні 2010 р. представниками Соціал-демократичної партії, партії «Порядок і спра-

ведливість», Партії праці і Християнської партії була створена програма «уряду нової більшості» «Плаціої коаліція» («Широка коаліція») [7]. У цьому документі була підтверджена схожа з установками правлячої коаліції позиція з питань історії (включаючи збереження вимог компенсації до Росії за «окупацію»), вступ до зони євро як основна мета політики Литви в ЄС (єдина відмінність – в якості бажаного терміну був позначений не 2014, а 2016 рік). Водночас порівняно з програмою правлячої коаліції в ньому були відсутні найбільш різкі випадки в адресу Росії, заявлялося про відмову від експорту демократії в держави пострадянського простору.

Основні тези цієї програми були відображені і в прийнятій лівоцентристською коаліцією 13 грудня 2012 року «Програмі 16-го Уряду на 2012–2016 роки», сформованій за підсумками минулих 14 і 28 жовтня 2012 року виборів до Сейму Литовської Республіки. Окрім іншого, у ній було зафіксовано завдання «перезавантаження» відносин з Росією, хоча і не були зняті претензії про компенсацію за «втрати від окупації». Зокрема, зазначалось, що «вирішення питання нанесеної окупацією Радянським Союзом шкоди має здійснюватися шляхом переговорів з Росією для пошуку прийнятних рішень» [8].

Минулі вибори позначили і ще одну значиму розбіжність у програмах консерваторів і нової панівної більшості. Лівоцентристський уряд А. Буткявичюса за підсумками консультативного референдуму з приводу будівництва Вісагінської АЕС, на якому 64,52% респондентів висловилися проти цього кроку, включило в програму пункт про необхідність перегляду енергетичної стратегії держави.

Особливе місце на політичній сцені Литви в ці роки займає партія «Соціалістичний народний фронт» А. Палецкіса (до 2010 р. – «Фронт»). В її програмі, наприклад, заявляється про «послідовний і акцентований нейтралітет, неучасть в жодних військових блоках». «Засуджуючи злочини проти людяності», партія визнає і позитивно оцінює досягнення радянського періоду, наявність «міцних соціальних гарантій» у населення [9].

Крім того, програма цієї партії на її інтернет-сторінці представлена не тільки литовською, але й російською мовою (переклад програми на російську з'явився напередодні парламентських виборів 2012 р. ще тільки на інтернет-сторінці Виборчої акції поляків). Утім, на цих виборах Соціалістичний народний фронт отримав лише 1,21% голосів виборців (в абсолютному вираженні – 16,515 чол.), що говорить про маргінальність обстоюваних партією поглядів для сучасної Литви.

В умовах кризи недивною і водночас знаковою подією стало створення у 2009 р. у відповідь на «несправедливість і руйнування національних цінностей і самотності» суспільно-політичного Руху

національного опору «Жальгіріс» [10], у чий діяльності (в основному філософсько-просвітницького характеру) яскраво позначилися розчарування підсумками 20 років незалежності [11], причому його установчий маніфест має яскравий націонал-консервативний, євроскептичний і антиамериканський характер [12]. Для освітлення діяльності руху газета «Республіка» [13] стала випускати спеціальний, безкоштовно розповсюджений додаток «Жальгіріс», не менше третини випусків якого присвячені саме зовнішньополітичній проблематиці. Показові теми деяких опублікованих у ньому матеріалів. Так, складним питанням російсько-литовських відносин була присвячена більша частина інтерв'ю з відомим істориком Ч. Лауринавичюсом. Скептично оцінюючи сучасну зовнішню політику Литви («коли велика частина людей жодним чином не підтримує цей курс інтеграції до культури Заходу»), він виступає за її орієнтованість на реалізацію насамперед національних інтересів, більший об'єктивізм оцінок як сьогодення (наприклад, характеризує литовську позицію з приводу російсько-грузинського конфлікту в 2008 р. як «невірну» та «емоційну»), так і минулого («Не даремно в міжвоєнний період у дипломатичній мові країни Балтії називали трьома маленькими спесивцями (pasipūtēļai). У цьому сенсі ми не змінилися»). На закінчення Ч. Лауринавичюс робить висновок: «Якщо відмовимося від конфліктної парадигми, постараємося знайти мову і зі Сходом, і з Заходом, а не з окремими групами, орієнтованими на конфлікт, – зможемо вирішити багато проблем» [14].

Крім того, у багатьох дискусіях виразно є присутнім ностальгічно сприятливе ставлення до соціалістичного минулого Литви (в основному в тих інтерв'ю та обговореннях, де йдеться про проблеми економіки, культури, науки, мистецтва). Зокрема, один з ініціаторів руху, підписант Акту 11 березня 1990 р. Р. Паулаускас під час однієї з прес-конференцій констатував: «На жаль, мало хто знає – подивитися в радянській литовській енциклопедії – побачите вражаючі цифри. Виявляється, литовці у Радянському Союзі мали найбільше машин на 100 жителів, найбільше будинків і – парадокс – мали накопичення в ощадній касі» [15].

Про партійно-політичний консенсус Латвії представляється можливим говорити також у назагальнішому сенсі. Як вже відзначалося, протягом усіх років після набуття цією республікою незалежності до влади жодного разу не вдавалося прийти силам соціал-демократичної спрямованості, виступаючим за прагматичну і деідеологізовану зовнішню політику. Крім того, ситуація в Латвії ускладнюється наявністю значної групи «негромадян» – осіб з особливим правовим статусом, позбавлених основних політичних і громадянських прав.

Невирішеність протягом більш ніж 20 років незалежності, національного та мовного питань,

а також використання цієї тематики як правими радикалами (партія «Все для Латвії!» – «Вітчизні і свободі/ДННЛ»), так і найбільш непримиренними захисниками прав російськомовних (партія «За права людини в єдиній Латвії», «За рідну мову!» (створена В. Ліндерманом в 2012 р.) та ін.) привели до поляризації настроїв, подолання якої представляється навряд чи можливим навіть у середньостроковій перспективі. Проте в умовах фінансово-економічної кризи, коли на перший план для рядових жителів Латвії вийшли не міфічна загроза Росії та історичні рахунки, а цілком реальні проблеми соціально-економічного характеру, значну підтримку населення набула партія «Центр згоди», що позиціонує себе як представника інтересів всього народу Латвії без поділу за етнічною або мовною належністю. Не варто перебільшувати її популярність серед етнічних латишів, проте за різними оцінками, до третини голосів на виборах вона отримує саме з боку латиського електорату.

Підтримувана російськомовними партія «За права людини в єдиній Латвії», за радикальну трансформацію економічної і політико-правової системи Латвії, прогнала парламентські вибори в 2010 р. і 2011 р., що позначило прагнення латвійців до пошуку політичних компромісів. Недаремно популярність отримав не тільки соціал-демократичний «Центр згоди», але й правоцентристська «Партія реформ Затлерса», і «партія бізнесменів» «За хорошу Латвію» (на виборах 2010 р.), тоді як вкрай права партія «Все для Латвії!» – «Вітчизні і свободі/ДННЛ» в 2006 р. і 2010 р. насилу набирала достатню для проходження до Сейму кількість голосів.

Прагматизм політичної програми «Центру згоди» позначається і на її зовнішньополітичному складнику. Партія виступає за нормалізацію відносин зі східними сусідами (Росією та країнами СНД), чому повинні сприяти географічне положення Латвії і «накопичений історичний досвід». У програмі партії, зокрема, зазначається: «У відносинах з Росією необхідна «деідеологізація», ці відносини повинні спиратися на послідовний прагматизм. Розбіжності в інтерпретації історичних подій у найближчому майбутньому неминучі. У цій ситуації найкращим вирішенням було б прийняти ці розбіжності і не намагатися нав'язати свою правду, очікуючи такого ж ставлення і з боку сусідньої країни.

Важливо домогтися, щоб ці розбіжності не заважали конструктивній співпраці в економіці, культурі, туризмі, боротьбі зі злочинністю і в інших сферах.

Утім, з питання введення євро, тобто найважливішого аспекту членства Латвії в ЄС, що визначає сьогодні вже не стільки зовнішньополітичну стратегію, скільки характер і перспективи нинішнього внутрішньополітичного і внутрішньоекономічного розвитку, «Центр згоди» хоч і заявляв про необхід-

ність проведення референдуму і перенесення термінів реалізації цього проекту на більш пізній час, в кінцевому підсумку вирішив «не перешкоджати руху Латвії в євросоні» [16].

Росія, як і Західна Європа, зацікавлена в незалежних країнах Балтії як сфері співробітництва. Спроба захоплення країн Балтії, створення з неї лінії укріплень або плацдарму для агресії проти Західної Європи підвищує небезпеку втягнення Росії в загальноєвропейські та світові конфлікти з катастрофічними наслідками. Таким чином, всі основні учасники міжнародних відносин у балтійському субрегіоні зацікавлені в демілітаризованій, нейтральній, відкритій Балтії, вписаній у політичну систему регіональних і міжрегіональних гарантій.

У країнах Балтії особливо чітко позначається асинхронність двох регіональних процесів – західноєвропейського інтеграційного, який зараз втягує в себе Центральну і Східну Європу, і дезинтеграційного – євразійського, пов'язаного з розпадом СРСР, Варшавського Договору. Ця асинхронність одночасно підкреслює субрегіональну специфіку країн Балтії, посилює суперечливість політичних процесів у субрегіоні, робить їх одночасно і більш напруженими і більш нестійкими.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Официальный сайт Министерства обороны Латвийской Республики [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.mod.gov.lv/>.
2. Официальный сайт Министерства обороны Литовской Республики [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.kam.lt/>.
3. Официальный сайт Министерства обороны Эстонской Республики [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.kaitseministeerium.ee/en/>.
4. Официальный сайт Министерства финансов Литвы [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.finmin.lt/>.
5. Официальный сайт Организации Североатлантического договора (НАТО) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.nato.int/>.
6. Официальный сайт «Платформы европейской памяти и совести» (Platform of European Memory and Conscience) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.memoryandconscience.eu/>.
7. Официальный сайт, посвященный структурной помощи ЕС в Латвии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.esfondi.lv/>.
8. Официальный сайт, посвященный структурной помощи ЕС в Литве [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.esparama.lt/>.
9. Официальный сайт, посвященный структурной помощи ЕС в Эстонии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.struktuurifondid.ee/>.
10. Официальный сайт посольства Российской Федерации в Латвийской Республике [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.latvia.mid.ru/rus.html>.
11. Официальный сайт посольства Российской Федерации в Литовской Республике [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.lithuania.mid.ru/>.
12. Официальный сайт посольства Российской Федерации в Эстонской Республике [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.rusemb.ee/>.
13. Официальный сайт Российского совета по международным делам (РСМД) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://russiancouncil.ru/>.
14. Официальный сайт Сейма Латвии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.saeima.lv/>.
15. Официальный сайт статистического ведомства Латвии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.csb.gov.lv/>.
16. Официальный сайт Сейма Литвы [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www3.lrs.lt/>.